

Доц. др Свјетлана Ивановић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА И АУТОРСКО ПРАВО

Смисао ауторског права је заштита креативног изражавања идеја и подстицање стваралаштва. Ауторско дјело је оригинална духовна творевина путем које аутор изражава своје мишљење, ставове и осјећања, без обзира на квалитет или допуштеност садржаја. Са једне стране, ауторско право је у функцији слободe изражавања, а са друге, могуће је поставити питање да ли слобода изражавања може да угрози ауторско право. Коришћење туђег ауторског дјела у виду прераде може да нарушава интегритет дјела, те умјетничка слобода једног лица може бити ограничена ауторским правом другог лица. Патентни сукоб између ауторског права и слободe изражавања нарочито долази до изражаја у дигиталном окружењу, у ери друштвених мрежа и различитих платформи на интернету. Заштита ауторског права на интернету у виду блокирања приступа, филтрирања и уклањања садржаја намеће питање разграничења између заштите једног права и угрожавања другог. Директива Европске уније о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту уводи обавезе за интернет посреднике, које потенцијално могу ограничити слободу изражавања на глобалној мрежи, о чему би требало да се изјасни и Суд правде Европске уније. Упитно је да ли ауторско право добија нову улогу у дигиталном окружењу и постаје средство својеврсне цензуре на интернету. Предмет рада је анализа односа између ауторског права и слободe изражавања на интернету.

Кључне ријечи: Ауторско право; Слобода изражавања; Ограничења ауторског права; Интернет.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Ауторским правом штити се интелектуално стваралаштво и гарантује заштита различитим облицима изражавања креативног садржаја.

Штитећи моралне и материјалне интересе ствараоца, ауторско право пружа подстицај слободи изражавања. Међутим, ауторскоправна заштита овлашћује аутора да забрани коришћење свог дјела под одређеним условима, што истовремено може ограничити слободу изражавања других лица. Слобода изражавања и ауторско право могу се посматрати са више различитих аспеката. Прво, коришћење туђег ауторског дјела за стварање дјела прераде представља вид слободе изражавања али истовремено, такво дјело се не може користити без дозволе аутора изворног дјела. Постоје одређени допуштени облици коришћења туђих ауторских дјела, тачније постоје ограничења ауторског права која почивају управо на слободи изражавања. Коришћење одломака и цитата из туђег ауторског дјела ради научног истраживања, критике, полемике, рецензије, наставе и другог осврта је допуштено, под условом да се наведе извор.¹ Допуштена је слободна прерада објављеног ауторског дјела ако се ради о пародији или карикатури, под условом да се не ствара или се не може створити забуна у погледу извора дјела. Осим тога, допуштена је прерада дјела у приватној сфери, која није приступачна јавности, као и прерада у вези са дозвољеним коришћењем дјела која је проузрокована самом природом или начином коришћења.² Осим наведених тачака додира слободе изражавања и ауторског права, у дигиталној сфери, примјењују се мјере које су усмјерене на заштиту ауторских дјела, а које могу да угрозе слободу изражавања на интернету.

У савременом, информационом друштву, интернет као глобална мрежа пружа огромне могућности и неслућене предности у односу на друге облике комуникације. Дигитална револуција довела је до тога да корисници могу да стварају и размјењују садржај без икаквих трошкова. Свако може да искаже своје мишљење и да пласира информације, без обзира на њихову истинитост и релевантност. Са једне стране, интернет доприноси јачању слободе изражавања, а са друге, увијек постоји ризик ширења нетачних и непровјерених информација, различитих облика злоупотреба, па чак и насиља. Један од проблема који произлазе из прихватања интернета као апсолутно слободног медија односи се на коришћење туђих ауторских дјела и повреду права на тим дјелима. Постоји тежња да све што је на интернету буде слободно доступно, што угрожава интересе носилаца ауторског права.³ Друштвене мреже и

¹ Закон о ауторском и сродним правима – ЗАСП, *Сл. гласник БиХ*, бр. 63/10, чл. 47.

² ЗАСП, чл. 50.

³ Широко распрострањена идеја о слободном приступу садржају на интернету може се приписати карактеристикама информације као нематеријалног добра, а то је непостојање ривалитета, као код материјалних добара. Појединац који користи материјално добро искључује сва остала лица, док код информације то није случај јер више лица може у исто вријеме да користи исту информацију. Дигитализација информатив-

платформе за размјену садржаја могу помоћи промовисању ауторских дјела али често долази и до њиховог незаконитог коришћења. У условима масовног коришћења, једно од могућих рјешења су аутоматизовани механизми контроле садржаја, као што је филтрирање. Међутим, такви механизми почивају на препознавању задатих података, односно садржаја, те нису способни за било какву процјену да ли се у конкретном случају спорни садржај користи на дозвољен или недозвољен начин. Позивајући се на заштиту ауторског права, ограничава се чак и допуштено коришћење садржаја и угрожава се слобода изражавања корисника на интернету. Усвајањем Директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту, интернет посредницима се практично намеће обавеза надзора над садржајем, ради избјегавања одговорности за повреду права. Примјена мјера за заштиту ауторског права на интернету и њихов потенцијални утицај на слободу изражавања биће предмет нашег интересовања.

2. СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА

Од почетка људске историје, човјек изражава своје мисли, ставове, идеје и емоције на различите начине и путем различитих средстава. Иако су различити облици изражавања били значајни за политички и културни развој појединца и друштва у најранијим цивилизацијама, право на слободно изражавање, као посебно људско право, признато је тек у новом вијеку. Документ који представља прекретницу у развоју идеје људских права и који први прописује слободу изражавања била је Декларација о правима човјека и грађанина.⁴ На међународном нивоу, слобода изражавања као посебно људско право појављује се први пут у Универзалној декларацији о људским правима из 1948. године.⁵ Под утицајем Универзалне декларације и под окриљем Савјета Европе,

ног и умјетничког садржаја довела је до пораста њиховог искоришћавања на интернету и схватања да такво коришћење треба да буде слободно. Вид. G. De Gregorio, „Expressions on Platforms: Freedom of Expression and ISP Liability in the European Digital Single Market“, *European Competition and Regulatory Law Review*, 3/2018, 203.

⁴ О историјату слободе изражавања као људског права вид. В. Лепосавић, „Слобода изражавања као међународно људско право и предуслов интелектуалног развоја“, *Правне и инфраструктурне основе за развој економије засноване на знању*, (ур. Б. Влашковић), Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац 2012, 327-349.

⁵ Члан 19 Универзалне декларације о људским правима предвиђа да „свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавјештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.“ С обзиром на то да је декларација усвојена у форми резолуције и да су у теорији постојала различита схватања о њеној обавезности, први вишестрани међународни уговор који предвиђа слободу изражавања био је Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године.

1950. године припремљена је и донесена Конвенција о заштити људских права и основних слобода. Европска конвенција о људским правима је скоро универзално прихваћена на европском тлу будући да су све државе чланице Савјета Европе ратификовале Конвенцију и интегрисале је у своје домаће прописе. У нашој држави, права и слободе предвиђене у Европској конвенцији за заштиту људских права и њеним протоколима директно се примјењују и имају приоритет над свим осталим законима. Дакле, Европска конвенција је дио унутрашњег правног система и обавезујућа је за домаће судове. Важну улогу у тумачењу Европске конвенције има Европски суд за људска права, којем појединац може упутити представку због кршења права, и чије одлуке су обавезујуће.

Члан 10 Европске конвенције о људским правима предвиђа слободу изражавања. Према тексту Конвенције „свако има право на слободу изражавања, која укључује слободу посједовања сопственог мишљења, примања и преношења информација и идеја, без мијешања јавне власти и без обзира на границе.“ Да би се спрјечила злоупотреба, Конвенција предвиђа могућност да се наведено право подвргне „формалностима, условима, ограничењима или санкцијама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбједности, територијалног интегритета или јавне безбједности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања повјерљивих информација, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства.“ С обзиром на то да постоји могућност ограничења слободе изражавања, она не спада у категорију апсолутних слобода. Стога, Европски суд за људска права приликом процјене постојања повреде слободе изражавања користи тзв. тростепени тест, којим испитује да ли су ограничења слободе изражавања била прописана законом, да ли је постојао легитиман циљ таквих ограничења и да ли су та ограничења неопходна у демократском друштву.⁶

Слобода изражавања обухвата три аспекта, слободу посједовања мишљења, слободу примања информација и слободу саопштавања информација и идеја. Слобода саопштавања информација и идеја обухвата и умјетничко стварање и извођење, заправо, представља умјетничку и креативну слободу, што је нарочито значајно са становишта ауторског права. Изражавање заштићено по члану 10 Европске конвенције није ограничено само на ријечи, већ се односи и на слике, визуелне приказе, радње, чак и културну баштину, чији је циљ да изразе неку идеју или представе информацију. Предмет заштите није само садржина информација и идеја, већ и форма у којој су изражене, те су

⁶ Љ. Мијовић, „Интернет и слобода изражавања у пракси Европског суда за људска права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2020, 1025.

заштићени и штампани документи, радио емисије, слике, филмови, поезија, романи и електронски информациони системи. Практично, то су ауторска дјела и предмети сродноправне заштите. Посебну заштиту ужива сатирично изражавање, као облик умјетничког изражавања и друштвеног коментара.⁷

У Европској унији, слобода изражавања гарантована је чланом 11 Повеље о основним правима, која је постала правно обавезујућа ступањем на снагу Лисабонског споразума 2009. године.⁸ У националним законодавствима, норме о људским правима, којима се гарантује слобода изражавања, садржане су у уставима. Уставом Републике Српске зајамчена је слобода мисли и одређења, савјести и увјерења, као и јавног изражавања мишљења.⁹ Устав Републике Србије садржи сличну одредбу, с тим што предвиђа и могућност ограничења слободе изражавања.¹⁰ У теорији, слобода изражавања мишљења сматра се аспектом слободе мисли, која подразумијева да појединац има право да изражава мишљење усмено или писаним путем, без страха од било какве санкције. Практично, слобода изражавања постоји када нема цензуре или било којих других облика притисака носилаца друштвене моћи.¹¹ Постоје различита схватања о природи слободе изражавања као људског права. Слобода изражавања мишљења може се сврстати у политичка права, јер је превасходно гарантована ради учешћа појединца у политичком животу. Истовремено, постоје схватања да она штити било које изражавање мишљења, које не мора имати везе са политичким животом и да се њоме штити духовни интегритет појединца, те се може сврстати у лична права.¹²

⁷ О облицима изражавања који уживају заштиту детаљније вид. D. Vuchawska-Siniarska, *Заштита права на слободу изражавања по Европској конвенцији о људским правима*, Приручник за правнике, Савјет Европе, 2019, 19.

⁸ Текст одредбе гласи: „Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу мишљења и слободу примања или преношења информација и идеја без интервенције јавних органа и без обзира на државне границе. Поштује се слобода и плурализам медија.“

⁹ Устав Републике Српске, *Сл. гласник РС*, бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11 и 73/19, чл. 25.

¹⁰ „Јемчи се слобода мишљења и изражавања, као и слобода да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавјештења и идеје. Слобода изражавања може се законом ограничити, ако је то неопходно ради заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља, морала демократског друштва и националне безбједности Републике Србије.“ Устав Републике Србије, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 98/06 и 115/21, чл. 46.

¹¹ Г. Марковић, *Уставно право*, ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево 2021, 110.

¹² *Ibid.*

3. СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА И АУТОРСКО ПРАВО У СУДСКОЈ ПРАКСИ

Европска конвенција о људским правима не предвиђа посебну заштиту, већ штити ауторско право у оквиру права на неометано уживање имовине.¹³ У случају сукоба ауторског права и слободе изражавања, Европски суд за људска права врши упоређивање супротстављених права и одмјеравање интереса у сваком конкретном случају. Први случај у коме је Европски суд за људска права одлучивао о сукобу ауторског права и слободе изражавања односио се на представку фотографа који су на својој интернет страници објавили фотографије са модних ревија.¹⁴ Национални суд је установио одговорност за повреду ауторског права због објављивања фотографија на интернету без дозволе модних кућа, као носилаца права, а подносиоци представке су тврдили да је повријеђена њихова слобода изражавања. Подносиоци представке су истакли да су као фотографи били позвани на ревију и да је у питању јавни догађај. Међутим, спорне фотографије су коришћене углавном у комерцијалне сврхе, у виду продаје или наплате прегледа. Европски суд је закључио да у конкретном случају није било повреде слободе изражавања јер је објављивање спорних фотографија вршено првенствено у комерцијалне сврхе и може се сврстати у „комерцијални говор“, а не у сврху која је од општег интереса за друштво.¹⁵

У предмету *Neij and Sunde Kolmisoppi* против Шведске, оснивачи најпознатије интернет странице за размјену садржаја *The Pirate Bay* поднијели су представку Суду тврдећи да је пресуда шведског суда којом су, између осталог, осуђени на затворску казну због повреде ауторског права, повриједила њихово право на слободу изражавања. Они су навели да је њихова улога била да обезбједе техничку инфраструктуру, а да су корисници искључиво одговорни за сваку незаконитост у дијељењу садржаја. Европски суд се сложио да размјена садржаја на интернету, упркос томе што је незаконита и у сврху стицања профита, представља дио права на саопштавање и примање информација. Међутим, Суд није сматрао да је дошло до повреде слободе изражавања, јер су у одмјеравању два права која уживају подједнаку заштиту, пра-

¹³ „Свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.“ Протокол 1 уз Конвенцију о заштити људских права и основних слобода, чл. 1.

¹⁴ Европски суд за људска права, *Ashby Donald and others v. France*, представка бр. 36769/08, 10. јануар 2013. године.

¹⁵ Ј. Сурчулија Милојевић, „Заштита ауторског права и право на слободу изражавања на интернету“, *Интернет и друштво* (ур. Д. Тодоровић, Д. Петровић, Д. Прља), Ниш и Београд 2014, 401–402.

ва на слободу изражавања и права интелектуалне својине, постојали јаки разлози да се ограничи право на слободу изражавања подносилаца представке, будући да се радило о „комерцијалном говору“.¹⁶

Занимљив је случај у коме се подносилац представке као корисник жалио због блокирања приступа интернет страницама за дијељење музике, тврдећи да му је доста страница постало недоступно и да је на тај начин прекршено његово право на приступ информацијама. Европски суд је одбацио представку, истичући да се подносилац не може сматрати жртвом кршења људских права. Суд је препознао значај интернета као средства за остваривање права на слободу изражавања, а сама чињеница да је подносилац представке претрпио посредне последице блокирања интернет домена, не чини га жртвом. Он је био само привремени корисник поменутих домена и могао је приступити жељеној музици на други начин.¹⁷

Суд правде Европске уније је такође имао прилику да се у више наврата изјасни о односу ауторског права и слободе изражавања. То питање се у одлукама Суда углавном помињало у контексту усклађености ауторског права и осталих права. Суд правде је расправљао о утицају мјера филтрирања и блокирања садржаја којим се врши повреда ауторског права на права корисника. Заштита права интелектуалне својине у Европској унији гарантована је Повељом о основним правима. Међутим, та заштита није апсолутна јер право на имовину, у оквиру којег се штити и право интелектуалне својине, мора бити усклађено са другим људским правима и слободама. У конкретном случају, постављено је питање допуштености инсталирања мјере филтрирања садржаја, која би се састојала у праћењу свих електронских комуникација ради откривања повреда права на неограничен период времена. Суд је закључио да би таква мјера филтрирања садржаја могла да угрози права корисника на заштиту личних података и право да пружају и примају информације, односно слободу изражавања. Истиче се да систем филтрирања има својих недостатака јер не може да разграничи садржај којим се врши повреда права од оног којим се не врши, дакле, законит од незаконитог садржаја, што нужно води блокирању законитог садржаја. У ауторском праву, одговор на питање да ли постоји повреда права или не, прилично је сложен јер се доста чинилаца мора узети у обзир. Питање законитости, тј. допуштености може се посматрати са становишта ограничења ауторског права, која су предвиђена законом

¹⁶ Европски суд за људска права, *Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden*, представка бр. 40397/12, 19. фебруар 2013. године.

¹⁷ Европски суд за људска права, *Yaman Akdeniz v. Turkey*, представка бр. 20877/10, 11. март 2014. године.

сваке државе чланице понаособ. Осим тога, поједина дјела у неким државама могу бити у јавном домену, најчешће због истека рока ауторскоправне заштите или евентуалног одрицања од права. Суд закључује да се приликом изрицања посреднику мјере филтрирања садржаја мора водити рачуна о успостављању равнотеже између права интелектуалне својине, на једној страни, и слободе предузетништва, права на заштиту личних података и слободе изражавања, на другој страни.¹⁸

Осврћући се на наведену одлуку, општи правозаступник је у каснијем случају истакао да обавеза филтрирања и вршења надзора над садржајем угрожава не само приступ информацијама, него и нове облике креативности на интернету. Инсистирање на максималној заштити одређених облика интелектуалног стваралаштва може негативно да утиче на друге облике креативности, који су такође значајни за друштво.¹⁹ Правозаступник мисли на модерне облике изражавања у дигиталном окружењу, који су данас уобичајени и који се представљају јавности путем платформи за размјену садржаја. Класична подјела на ауторе, посреднике и кориснике временом губи своје обресе па се корисници појављују као ствараоци одређеног садржаја. Ако се тим платформама, путем којих се данас масовно изражавају различити облици креативности, намећу додатне обавезе и ако се ограничи ширење таквог садржаја, онда се ограничава и умјетничка слобода.²⁰

У пресуди *UPC Telekabel*, Суд је истакао да се мјере које су уопштене могу изрицати под условом да такве мјере не лишавају непотребно кориснике интернета могућности да законито приступају расположивим информацијама, као и да те мјере спречавају или барем отежавају неовлашћени приступ предметима заштите, те да озбиљно обесхрабрују кориснике интернета који за приступање неовлашћеном садржају користе услуге посредника, што треба да испита суд у сваком конкретном случају.²¹ Дакле, суд мора да примјени принцип сразмјерности и да у сваком случају испита да ли су мјере примјерене, неопходне и прецизиране. Мјере су примјерене ако утичу на превенцију нелегалног при-

¹⁸ Пресуда Суда правде Европске уније *Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et SCRL (SABAM) (Scarlet Extended)*, предмет бр. С-70/10, 24. новембар 2011. год., § 43–53.

¹⁹ Мишљење општег правозаступника *Saugmandsgaard ØE* у случају *You Tube Cyando*, предмет бр. С-682/18 и С-683/18, 16. јул 2020. год. § 243.

²⁰ С. Geiger, B. J. Jütte, “Platform Liability under Article 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive, Automated Filtering and Fundamental Rights: An Impossible Match”, *GRUR International*, Vol. 70, Issue 6, 2021, 537.

²¹ Пресуда Суда правде Европске уније *UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH, Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH*, предмет бр. С-314/12, 27. март 2014. год., § 64.

ступа или отежавају приступ садржају којим се врши повреда права. Суд може изрицати само оне мјере које су неопходне за постизање задатих циљева, што значи да не смију да спријече кориснике да приступају интернету и информацијама које су на интернету доступне. Осим тога, мјере морају бити усмјерене на повреду права, треба да окончају или спријече конкретну повреду права, без утицаја на друге активности корисника које законито предузима.²²

У теорији се посљедњих година све више говори о такозваној конституционализацији права интелектуалне својине, гдје се право интелектуалне својине смјешта у шири, уставноправни оквир и посматра као основно људско право, у коме је веома значајно успостављање равнотеже са осталим правима. Европска конвенција о људским правима не спомиње права интелектуалне својине, већ Европски суд за људска права прибјегава томе да их сврста у оквиру ширег права на имовину. При томе, занемарују се посебности и разлике које постоје између материјалних и нематеријалних добара која су предмет заштите, те се више пажње поклања имовинским интересима, а занемарују се морални интереси, као и друштвена сврха коју право интелектуалне својине има.²³

Повеља ЕУ о основним правима предвиђа заштиту права интелектуалне својине у оквиру права на имовину.²⁴ Поједини аутори истичу да заштита није адекватна јер се не води рачуна о специфичним карактеристикама те постоје приједлози за ревизију конституционалног оквира у Европској унији. Предложена су три могућа приступа. Први приступ подразумијева ревизију постојећег права интелектуалне својине које се штити као имовина, у коме би се у оквиру садашњег члана 17, ст. 2 Повеље предвидјела прецизнија одредба која би узела у обзир специфичности предмета заштите. Други приједлог је да се право интелектуалне својине измјести из постојећег оквира и да се третира у оквиру члана којим се гарантује слобода научног и умјетничког стваралаштва. Трећи приједлог подразумијева да право интелектуалне својине треба да буде регулисано као вид слободе изражавања и информисања, те да се пружи заштита моралним и материјалним интересима поводом умјетничког и научног стваралаштва, с циљем промовисања науке, креативности и културе. Посљедњи приједлог је израз идеје да интелектуална добра треба посматрати као средство комуникације и да, стога, право којим се

²² T. Rendas, “Fundamental Rights in EU Copyright Law: An Overview”, *The Routledge Handbook of EU Copyright Law* (ed. E. Rosati), London, New York 2021, 32.

²³ C. Geiger, “Building an Ethical Framework for Intellectual Property in the EU: Time to Revise the Charter of Fundamental Rights”, *Reforming Intellectual Property* (eds. G. Ghidini, V. Falce), Cheltenham, UK/ Northampton, MA, Edward Elgar, 2022, 80.

²⁴ Чл. 17, ст. 2 Повеље.

она штите треба да буде у служби слободе изражавања, умјесто досадашњег приступа по коме је право интелектуалне својине средство за искључење свих осталих по основу монопола који гарантује.²⁵

4. ОБАВЕЗЕ ПОСРЕДНИКА ПРЕМА ДИРЕКТИВИ О АУТОРСКОМ ПРАВУ НА ЈЕДИНСТВЕНОМ ДИГИТАЛНОМ ТРЖИШТУ

У Европској унији, 2019. године усвојена је Директива о ауторском и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту²⁶, којом се уводи нови режим одговорности за повреду ауторског права за посебну групу интернет посредника. Директива се примјењује на посебну групу посредника који пружају услугу дијељења садржаја на интернету, чија је главна сврха да омогуће приступ великој количини садржаја, тј. ауторских дјела и других предмета заштите који су поставили њихови корисници, под условом да је садржај организован и промовисан с циљем стицања добити. Интернет посредник који омогућава да садржај који постављају његови корисници буде доступан јавности, врши радњу саопштавања ауторског дјела или предмета сродноправне заштите јавности.²⁷ Будући да је саопштавање дјела јавности искључиво овлашћење носиоца права, интернет посредник има обавезу да прибави сагласност за вршење наведених радњи, како би избјегао одговорност за повреду права.²⁸

У случају да посредник не прибави сагласност за искоришћавање заштићеног садржаја, предвиђен је механизам искључења одговорности, који се примјењује супсидијарно. Дакле, ако посредник не прибави сагласност за саопштавање заштићеног садржаја јавности, он се може ослободити одговорности ако испуни кумулативно три услова. Прво, посредник мора да докаже да је предузео све што је у његовој моћи како би добио одобрење носиоца права.²⁹ Други услов јесте да је интернет посредник предузео све што је у његовој моћи, у складу са високим секторским стандардима професионалне пажње, како би се осигурала не-

²⁵ Детаљније вид. С. Geiger, 8–13.

²⁶ Директива (ЕУ) 2019/790 о ауторском и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту и измјени Директива 96/9/ЕЗ и 2001/29/ЕЗ – Директива 2019/790, *Сл. лист ЕУ*, бр. L 130.

²⁷ Директива 2019/790, чл. 17, ст. 1.

²⁸ О начинима прибављања сагласности вид. С. Савчић, „Одговорност интернет посредника према Директиви 2019/790: Осврт на прибављање сагласности као услов искључења одговорности“, *Интелектуална својина и интернет*, Зборник VI (ур. Д. В. Поповић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2022, 31–51.

²⁹ Директива 2019/790, чл. 17, ст. 4 (а).

доступност одређених дјела и других предмета заштите за која су носиоци права пружили релевантне и потребне информације.³⁰ Трећи услов за искључење одговорности интернет посредника јесте да посредник, након што од носиоца права прими довољно образложено обавјештење, дјелује брзо како би онемогућио приступ дјелима или предметима сродноправне заштите, или да их уклони са интернет странице, и да учини све што је у његовој моћи да спријечи њихово будуће постављање.³¹

Интернет посредник који није прибавио сагласност за коришћење садржаја мора да докаже да је учинио све што је у његовој моћи да ту сагласност добије. Оно што може да буде предмет различитих тумачења јесте управо израз „све што је у његовој моћи“. Јасно је да посредник мора да покуша да закључи уговор или да добије сагласност за коришћење садржаја на други начин, али остаје да се у сваком конкретном случају процијени који је ниво ангажовања потребан и довољан да се испуни наведени критеријум. Чак ни Смјернице за тумачење члана 17 Директиве не дају прецизан одговор на ово питање.³² Друга обавеза која се од посредника тражи састоји се у спречавању корисника да изврше повреду права. Практично, посредник ће бити принуђен да врши филтрирање садржаја да би спријечио да спорни садржај буде објављен, што у крајњој линији води увођењу надзора над садржајем. У Смјерницама за примјену члана 17 Директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту наводи се да би ову обавезу требало спровести на „технолошки неутралан и дугорочно прикладан начин“. Наводи се да државе не би смјеле наметати посредницима обавезну примјену технолошких рјешења, како би доказали да су учинили све што је у њиховој моћи. На крају, посредници су дужни да уклоне садржај којим се врши повреда права и да спријече његово поновно постављање.³³ Трећи услов за искључење одговорности примјењује се ако је до повреде права

³⁰ Директива 2019/790, чл. 17, ст. 4 (b).

³¹ Директива 2019/790, чл. 17, ст. 4 (c).

³² „Концепт предузимања „свега у својој моћи“ требало би да обухвати и настојања посредника да у сарадњи са носиоцима права преговарају у доброј вјери и закључују уговоре о лиценцирању... При процјени да ли је интернет посредник учинио све што је у његовој моћи да добије сагласност требало би, у складу са начелом пропорционалности, узети у обзир количину и врсту садржаја, укључујући степен заступљености тог садржаја на интернет страницама посредника.“ Вид. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – Guidance on Article 17 of Directive 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market, COM/2021/288 final (Смјернице за примјену члана 17 Директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту).

³³ Детаљније о одговорности и обавезама интернет посредника према Директиви 2019/790 вид. С. Ивановић, „Осврт на нови режим одговорности интернет посредника за повреду ауторског права у праву Европске уније“, *Интелектуална својина и интернет* (ур. Д. В. Поповић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020, 53–69.

већ дошло, јер носиоци права нису на вријеме доставили све потребне информације да би се спријечило да садржај буде објављен. Осим тога, могуће је да садржај за који је посредник добио одговарајуће обавјештење и учинио све што је у његовој моћи да спријечи објављивање, ипак постане доступан јавности, најчешће због „ограничења својствених технологијама.“³⁴

Сходно наведеном, интернет посредници су практично дужни да врше надзор над садржајем за који су добили релевантне и потребне информације и, по потреби, уклањају садржај који је неовлашћено објављен, како би избјегли одговорност за повреду права. Њима се намеће обавеза претходне контроле кроз аутоматско филтрирање садржаја који постављају њихови корисници. Платформе могу самоиницијативно уводити мјере филтрирања садржаја умјесто да доказују све оно што је предвиђено Директивом. То је нарочито значајно у оним областима у којима би утврђивање „високих стандарда професионалне пажње“, као и доказивање да је учињено све што је у њиховој моћи, представљало терет за интернет платформе.³⁵

Филтрирање садржаја намеће се као незаобилазно рјешење за искључење одговорности посредника за повреду права. Данас се углавном примјењују одговарајуће технологије које почивају на препознавању идентичног или сличног садржаја. Оне се примјењују и када су у питању повреде неких других права, нпр. објављивање лажних и неистинитих података. Међутим, њихова примјена ради откривања повреде ауторског права има својих недостатака, будући да чак објављивање идентичног садржаја не мора увијек да има исте посљедице. Наиме, технологије за филтрирање података не могу да разграниче законито, односно допуштено од недопуштеног коришћења ауторског дјела. Оне препознају само идентичан садржај, а повреду је могуће извршити и ако се уведу неке мање измјене. Ауторско дјело се може користити по основу ограничења, у ком случају не постоји повреда права па би дошло до неоправданог уклањања садржаја. У сваком случају, претходно филтрирање садржаја прије него што постане доступан јавности, можда може да спријечи повреду права али је упитно да ли је на тај начин угрожена слобода изражавања.

Технологије аутоматског филтрирања могу да открију идентичан садржај али је за установљење постојања повреде права неопходно

³⁴ Вид. Смјернице за примјену члана 17 Директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту.

³⁵ К. Garstka, “Guiding the Blind Bloodhounds: How to Mitigate the Risks art. 17 of Directive 2019/790 Poses to the Freedom of Expression”, *Intellectual Property and Human Rights* (ed. P. Torremans), Wolters Kluwer Law & Business, 2019.

сложено испитивање, које обухвата не само чињенична, већ и правна питања. Проблеми који прате примјену мјера филтрирања не могу се превазићи развојем технологије, будући да чак и најсофистицираније технологије које се заснивају на машинском учењу почивају на препознавању образаца. Нове технологије могу да буду корисне за квантитативну анализу, али ни то није довољно за установљење повреде ауторског права, будући да понекад коришћење чак и малих одломака може представљати повреду права, а са друге стране, коришћење дјела у цјелини може бити допуштено.³⁶

С обзиром на то да се чланом 17 практично намеће обавеза филтрирања садржаја, постоји ризик од тзв. лажно позитивних резултата, у смислу претјераног уклањања или блокирања садржаја који се може користити. Претјерано блокирање онемогућава широј јавности приступ законитом садржају, што негативно утиче на слободу изражавања корисника чији је садржај блокиран, као и права на информисање јавности којој је онемогућен приступ. Повреда слободе изражавања практично настаје као колатерална штета прекомјерног филтрирања и блокирања садржаја. Осим директне повреде, постоји и индиректни негативни утицај на слободу изражавања који се испољава у смањеној активности корисника на друштвеним мрежама након добијања обавјештења о повреди ауторског права.³⁷

Примјена аутоматизованих техника филтрирања има још једну значајну последицу. Наиме, раније је садржај био доступан све док се не докаже да се њиме врши повреда права, а данас се садржај прегледа, тј. филтрира прије него што постане доступан јавности и ако алгоритам детектује тај садржај као споран, он се одмах уклања са одговарајућих платформи. Садржај неће бити уклоњен једино ако носилац права изричито да сагласност за коришћење. Дакле, садржај неће бити постављен, чак и ако у конкретном случају можда не би ни дошло до повреде права.³⁸ Спорно је то што посредници као комерцијални субјекти, који немају никаквих јавних овлашћења, прејудуцирају повреду права, а да при томе не постоји никакав механизам контроле, нити надзора неког органа власти, стручног органа или независног тијела, које би могло да одлучи да ли у конкретном случају постоји повреда или не. На крају, једино суд може да одлучује о томе да ли постоји повреда права или не, а мјере филтрирања и блокирања садржаја посредници

³⁶ J. Reda, J. Selinger, M. Servatius, *Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market: a Fundamental Rights Assessment*, November 2020, 27, <https://ssrn.com/abstract=3732223>, август 2022.

³⁷ *Ibid.*, 28.

³⁸ *Ibid.*

примјењују превентивно ради избјегавања сопствене одговорности за евентуалну повреду права. Кључни проблем и јесте у томе што се мјере примјењују без одлуке суда и што њихова примјена може да угрози слободу изражавања и информисања корисника.

Дакле, одлуку о примјени мјера филтрирања и блокирања треба да донесе суд. Међутим, наметање посредницима обавеза које предузимају да би избјегли сопствену одговорност за повреду права не врши се на основу одлуке суда, већ на основу обавјештења носиоца права. Практично, мјере које се примјењују не заснивају се на одлуци суда, већ на дужности пажње коју посредник мора поклањати при вршењу дјелатности.³⁹

Неопходно је успоставити равнотежу између интереса различитих субјеката. Интернет посредници треба да учине све што је у њиховој моћи да би спријечили неовлашћено постављање садржаја, као и да уклоне садржај након обавјештења, а да при томе не врше општи надзор. Са друге стране, корисницима се мора омогућити законито постављање садржаја, укључујући и садржај који могу слободно да користе по основу ограничења, како њихова слобода изражавања не би била угрожена. Носиоци права треба да добију накнаду за искоришћавање њихових дјела, односно постављање на одговарајуће платформе и томе служи члан 17 Директиве.⁴⁰

У теорији се истиче да је обавеза посредника да блокирају садржај на основу информација које добију од носиоца права суштински неспојива са забраном општег надзора. Посредници не могу да врше општи надзор над садржајем, што је изричито предвиђено још Директивом о електронској трговини, као и чланом 17, ст. 8 Директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту. Као што је већ наведено, спорно је то што посредник предузима одређене мјере без одлуке суда, само на основу информација које добије од носилаца права. Посредници и носиоци права углавном дјелују на комерцијалној основи и они не могу да врше процјену пропорционалности мјере блокирања садржаја, нити њену усклађеност са основним правима корисника.⁴¹

Дакле, проблем је што се заштита права пребацује на терет посредника, који ће предузети строге мјере, како би избјегли евентуалну од-

³⁹ M. Senftleben, C. Angelopoulos, *The Odyssey of the Prohibition on General Monitoring Obligations on the Way to the Digital Service Act: Between Article 15 of the E-Commerce Directive and Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market*, Amsterdam/Cambridge 2020, 30.

⁴⁰ C. Geiger, B. J. Jütte, “Towards a Virtuous Legal Framework for Content Moderation by Digital Platforms in the EU? The Commission’s Guidance on Article 17 CDSM Directive in the light of the *YouTube/Cyando* judgement and the AG’s Opinion in C-401/19”, *European Intellectual Property Review* (2021), 43/10, 625–635.

⁴¹ J. Reda, J. Selinger, M. Servatius.

говорност за повреду права. Умјесто недовољне заштите права на интернету, резултат ће бити прекомјерна заштита и претјерано блокирање садржаја. Примјена било којих мјера не би требало да осујети слободно коришћење дјела по основу оганичења, нарочито оних којима се гарантује слобода изражавања корисника. Различите платформе за дијељење садржаја омогућавају постављање садржаја који стварају корисници, а Директивом су предвиђена ограничења на која се корисници могу позвати поводом коришћења таквог садржаја. Корисницима би требало омогућити слободно постављање садржаја који сами створе у сврху цитирања, критике, осврта, као и коришћење у сврху карикатуре, пародије или пастиша. Могућност корисника да слободно користе дјела у наведене сврхе нарочито је важна за одржавање равнотеже између различитих права као што су слобода изражавања и нарочито слобода умјетничког изражавања, и права на заштиту имовине, која укључује и право интелектуалне својине. Увођењем технологија за филтрирање садржаја, онемогућава се постављање оног садржаја којим се не врши повреда права, што је супротно слободи изражавања. Примјена мјера којим се избјегава одговорност за повреду права води претјераном блокирању и укидању слободе изражавања и информисања. Узимајући у обзир све наведено, Влада Пољске је покренула поступак поништаја спорног члана 17 Директиве пред Судом правде Европске уније.

5. ПРЕСУДА СУДА ПРАВЕ ЕУ У СЛУЧАЈУ С-401/19

Почетком године, Суд правде Европске уније донио је дуго очекивану одлуку у предмету у којем је пољска Влада тражила поништај члана 17, ст. 4, тачака б и с Директиве о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту, тврдећи да су наведене одредбе супротне слободи изражавања и информисања, које гарантује чл. 11 Повеље ЕУ о основним правима. Кључни аргумент који Пољска истиче јесте да посредници врше превентивни надзор над садржајем који постављају њихови корисници, како би избјегли сопствену одговорност за евентуалну повреду ауторског права. Наметањем обавезе превентивног праћења садржаја, без обезбјеђења поштовања слободе изражавања и информисања, угрожава се управо та слобода. Превентивни надзор садржаја који спроводе посредници носи ризик да ће законит садржај бити блокиран, као и да ће оцјена недозвољености садржаја, а самим тим, и блокирање таквог садржаја, бити одређено алгоритамски, прије него што се тај садржај уопште објави.

Суд истиче да посебан режим одговорности посредника, тачније механизам за ослобођење одговорности за повреду права у случају не-

прибављања сагласности за коришћење дјела, који предвиђа члан 17, ст. 4 Директиве заиста ограничава слободу изражавања и информисања. У ситуацијама када није могуће закључити уговор, или на други начин прибавити сагласност, посредници морају учинити све што је у њиховој моћи да спријече постављање садржаја којим се врши повреда права или да такав садржај уклоне. Једини могући начин да се то чини јесте путем аутоматизованих система филтрирања садржаја. Међутим, Суд наводи и разлоге због којих је ограничење слободе изражавања оправдано.

Прво, Суд истиче да механизам филтрирања који не прави разлику између допуштеног и недопуштеног садржаја не може бити у складу са слободом изражавања, нити може успоставити равнотежу између различитих права.⁴² Затим, члан 17, став 7 предвиђа обавезна ограничења ауторског права на која се могу позвати корисници. Наиме, корисници могу да постављају на платформе садржај који сами створе у сврху цитирања, критике, осврта, пародије, карикатуре или пастиша.⁴³

Као додатну гаранцију, Директива предвиђа обавезу посредника да у својим условима коришћења обавијесте кориснике о могућности коришћења дјела на основу ограничења.⁴⁴ Сљедећи аргумент Суда у прилог тумачењу спорних одредаба о филтрирању садржаја односи се на обавезу носиоца права да пружи све неопходне информације у вези са садржајем који треба да се уклони. Добијање неопходних информација је предуслов да би се посредник сматрао одговорним ако није поступио на одређени начин, што значи да ако нема обавјештења о спорном садржају, онда нема ни уклањања тог садржаја.⁴⁵

Као додатно осигурање за очување слободе изражавања и информисања, Директива изричито предвиђа да примјена члана 17 не смије во-

⁴² Пресуда Суда правде Европске уније *Republic of Poland v European Parliament, Council of the European Union*, предмет бр. С-401/19, 26. април 2022. год., § 86.

⁴³ Интересантно је да Суд ограничења ауторског права назива „правима корисника“, иако то још није општеприхваћен назив у теорији. Заправо, питање да ли су ограничења ауторског права истовремено права корисника представља једну од највећих дилема данашњице.

⁴⁴ Пресуда С-401/19, § 87. Ако су ограничења ауторског права у корист трећих лица предвиђена као обавезна, а није предвиђен адекватан механизам њиховог спровођења у пракси, онда је упитно да ли уопште имају сврху. Свако право вриједи онолико колико је заштићено, тј. колико се може спровести у пракси. Директива о ауторском праву на јединственом дигиталном тржишту предвиђа обавезна ограничења и, на тај начин, пружа корисницима одређена права али без одговарајућих дужности платформи да се њихова примјена обезбједи. Вид. S. Schwemer, J. Schovsbo, “What is Left of User Rights? – Algorithmic Copyright Enforcement and Free Speech in the Light of the Article 17 Regime”, *Intellectual Property Law and Human Rights* (ed. P. Torremans), Wolters Kluwer, 2020, 589, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3507542>, август 2022.

⁴⁵ Пресуда С-401/19, § 89.

дити увођењу општег надзора.⁴⁶ Осим тога, Директивом су предвиђени процесни механизми у случају спорова о прекомјерном блокирању садржаја.⁴⁷ Када носиоци права поставе захтјев за онемогућавање приступа или уклањање садржаја, такав захтјев ће бити обрађен без непотребног одгађања, а одлуке би требало да подлијежу преиспитивању које врши човјек. Предвиђено је да државе чланице треба да обезбједе вансудске механизме заштите за рјешавање спорова, што не утиче на могућност заштите пред судом. Истиче се да је нарочито важно да суд или друго мјеродавно судско тијело врши контролу примјене ограничења ауторског права. На крају, обавеза је Комисије да организује дијалоге, с циљем проналажења најбољих рјешења за проблеме који се могу појавити, и да донесе смјернице за примјену члана 17. При томе, посебна пажња посвећује се постизању равнотеже између различитих права и коришћењу ограничења, као и обавјештавању организација корисника о начину на који посредници спроводе обавезе из члана 17, ст. 4 Директиве.⁴⁸ Дакле, Суд није удовољио захтјеву за поништај спорних одредаба, већ указује на механизме у самом члану 17 Директиве који обезбјеђују уравнотеженост права и умањују могућност повреде слободе угрожавања.

Одлука Суда није изненађујућа, будући да пресуда у доброј мјери прати мишљење правозаступника.⁴⁹ Она садржи смјернице за усклађивање различитих интереса носилаца права, интернет платформи и корисника, будући да је примјена мјера филтрирања садржаја скоро неизбежна у дигиталном окружењу. Постоје схватања да одлука практично признаје корисницима посебно право да дијеле садржај путем интернет платформи. Закључак Суда је да посредници не смију предузимати мјере које би могле да угрозе права корисника да на њиховим платформама дијеле садржај којим се не врши повреда права. Право корисника да дијели садржај није ништа друго него слобода изражавања корисника на интернету, која не смије бити угрожена претјераном заштитом ауторског права. У теорији се истиче да ауторско право и алгоритамски механизми који служе заштити права на интернету, не би требало да угрозе развој нових облика културног и умјетничког изражавања које је донијела интернет револуција.⁵⁰

⁴⁶ Директива 2019/790, чл. 17, ст. 8.

⁴⁷ Директива 2019/790, чл. 17, ст. 9.

⁴⁸ Пресуда С-401/19, § 96–97.

⁴⁹ Мишљење општег правозаступника *Saugmandsgaard ØE* у случају *Republic of Poland v European Parliament, Council of the European Union*, предмет бр. С-401/19, 15. јул 2021. год.

⁵⁰ G. Frosio, “Freedom to Share”, *International Review of Intellectual Property and Competition Law (IIC)*, 2022, <https://doi.org/10.1007/s40319-022-01238-y>. У наведеном дјелу, аутор сматра да корисници треба да имају централну улогу у дебати о ауторском

6. ЗАКЉУЧАК

Ауторско право штити личне и материјалне интересе стваралаца који на различите начине изражавају своју креативност, и тако доприноси слободи изражавања. Функције ауторскоправне заштите и права на слободу изражавања нису примарно супротстављене али у извијесним случајевима може доћи до њиховог разилажења. Интернет (р)еволуција довела је до нових облика коришћења ауторских дјела и отворила простор да корисници постану и ствараоци. Истовремено, интернет се често доживљава као слободан медиј и средство за изражавање идеја, размјену мишљења, информација и било ког другог садржаја. Заштита ауторског права тешко се остварује на интернету, услед чега се прибјегава примјени одређених мјера и пребацивању одговорности на посреднике који обезбјеђују превасходно техничке предуслове за објављивање садржаја.

У праву Европске уније, интернет посредницима који омогућавају складиштење велике количине података на комерцијалној основи, намећу се одговарајуће обавезе, које могу да буду спорне. Посредници су непосредно одговорни за јавно саопштавање ауторских дјела ако не прибаве сагласност носиоца права, а уколико не закључе уговор или на други начин добију сагласност, намећу им се одређене обавезе како би избјегли одговорност за повреду права. Они морају да учине све што је у њиховој моћи да спријече да спорни садржај буде објављен или да га уклоне, што води увођењу надзора над садржајем. Интернет платформе, као посредници, практично врше филтрирање садржаја о којем су их обавијестили носиоци права, без претходне одлуке суда или неког другог органа. Филтрирање садржаја може да угрози објављивање допуштених информација, а општи надзор над садржајем који се поставља, намеће се као неизбјежна посљедица. Управо тај надзор, филтрирање садржаја, као и његово блокирање могу да угрозе слободу изражавања.

С обзиром на то да заштита ауторског права неминовно подразумијева надзор над садржајем, оно практично постаје инструмент цензуре на интернету. Точак историје се окреће јер је ауторско право настало из издавачких привилегија, које нису биле ништа друго него средство цензуре онога ко је издавао те привилегије. У извијесном смислу, данас смо на прекретници, на почетку нове ере ауторског права, које мора да се прилагоди промијењеним условима да би опстало. Промјене су неизбјежне јер ауторско право мора да се прилагоди новим технологијама, новим начинима коришћења и новој свијести корисника. То праву у дигиталном окружењу, и да ауторско право треба да буде конструисано као право корисника које промовише слободу изражавања и информисања, под окриљем теорије о ауторском праву која се заснива на креативности корисника.

никако не значи да га треба укинути, већ је потребно пронаћи нове механизме његовог остваривања и заштите у дигиталној сфери, који неће угрожавати права других лица, нити наметати обавезе које је скоро немогуће испунити.

Испоставља се да почетна премиса о интернету као слободном медију није тачна јер се због заштите одређених права, та слобода ускраћује или ограничава. Штавише, све оно што није пожељно из различитих разлога врло брзо ће бити уклоњено, без разматрања основаности такве одлуке. Слобода изражавања није неограничена али се не смије под видом заштите ауторског права наметати непотребно ограничење, будући да оно служи заштити оригиналних облика изражавања. Поставља се питање да ли треба одустати од заштите ауторског права или ограничити слободу изражавања на интернету. Ни једно, ни друго, али треба имати на уму да ниједно право није апсолутно, и ниједна слобода није апсолутна. „Све ми је слободно, али све не користи; све ми је слободно, али све не изграђује.“ (1 Кор 10, 23).

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Buczawska-Siniarska, Dominika, *Заштита права на слободу изражавања по Европској конвенцији о људским правима*, Приручник за правнике, Савјет Европе, 2019;
2. Geiger, Christophe, “Building an Ethical Framework for Intellectual Property in the EU: Time to Revise the Charter of Fundamental Rights”, *Reforming Intellectual Property* (eds. G. Ghidini, V. Falce), Cheltenham, UK/ Northampton, MA, Edward Elgar, 2022;
3. C. Geiger, B. J. Jütte, “Platform Liability under Article 17 of the Copyright in the Digital Single Market Directive, Automated Filtering and Fundamental Rights: An Impossible Match”, *GRUR International*, Vol. 70, Issue 6, 2021;
4. Geiger, Christophe, Jütte, Bernd Justin, “Towards a Virtuous Legal Framework for Content Moderation by Digital Platforms in the EU? The Commission’s Guidance on Article 17 CDSM Directive in the light of the *YouTube/Cyando* judgement and the AG’s Opinion in C-401/19”, *European Intellectual Property Review* (2021), 43/10;
5. Garstka, Krzysztof, “Guiding the Blind Bloodhounds: How to Mitigate the Risks art. 17 of Directive 2019/790 Poses to the Freedom of Expression”, *Intellectual Property and Human Rights* (ed. P. Torremans), Wolters Kluwer Law & Business, 2019.
6. De Gregorio, Giovanni, “Expressions on Platforms: Freedom of Expression and ISP Liability in the European Digital Single Market”, *European Competition and Regulatory Law Review*, 3/2018;

7. Ивановић, Свјетлана, „Осврт на нови режим одговорности интернет посредника за повреду ауторског права у праву Европске уније“, *Интелектуална својина и интернет* (ур. Д. В. Поповић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2020;
8. Лепосавић, Владимир, „Слобода изражавања као међународно људско право и предуслов интелектуалног развоја“, *Правне и инфраструктурне основе за развој економије засноване на знању*, (ур. Б. Влашковић), Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац 2012;
9. Марковић, Горан, *Уставно право*, ЈП „Завод за уџбенике и наставна средства“, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево 2021;
10. Мијовић, Љиљана, „Интернет и слобода изражавања у пракси Европског суда за људска права“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2020;
11. Reda, Julia, Selinger, Joschka, Servatius, Michael, *Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market: a Fundamental Rights Assessment*, November 2020, <https://ssrn.com/abstract=3732223>;
12. Rendas, Tito, “Fundamental Rights in EU Copyright Law: An Overview”, *The Routledge Handbook of EU Copyright Law* (ed. E. Rosati), London, New York 2021;
13. Савчић, Сања, „Одговорност интернет посредника према Директиви 2019/790: Осврт на прибављање сагласности као услов искључења одговорности“, *Интелектуална својина и интернет, Зборник VI* (ур. Д. В. Поповић), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2022;
14. Senftleben, Martin, Angelopoulos, Christina, *The Odyssey of the Prohibition on General Monitoring Obligations on the Way to the Digital Service Act: Between Article 15 of the E-Commerce Directive and Article 17 of the Directive on Copyright in the Digital Single Market*, Amsterdam/Cambridge 2020;
15. Сурчулија Милојевић, Јелена, „Заштита ауторског права и право на слободу изражавања на интернету“, *Интернет и друштво* (ур. Д. Тодоровић, Д. Петровић, Д. Прља), Ниш и Београд 2014;
16. Schwemer, Sebastian, Schovsbo, Jens, “What is Left of User Rights? – Algorithmic Copyright Enforcement and Free Speech in the Light of the Article 17 Regime”, *Intellectual Property Law and Human Rights* (ed. P. Torremans), Wolters Kluwer, 2020, 589, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3507542>;
17. Frosio, Giancarlo “Freedom to Share”, *International Review of Intellectual Property and Competition Law (IIC)*, 2022.

Правни извори и судска пракса

1. Директива (ЕУ) 2019/790 о ауторском и сродним правима на јединственом дигиталном тржишту и измјени Директива 96/9/ЕЗ и 2001/29/ЕЗ, *Сл. лист ЕУ*, бр. L 130;

2. Европски суд за људска права, *Ashby Donald and others v. France*, представка бр. 36769/08, 10. јануар 2013. године;
3. Европски суд за људска права, *Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden*, представка бр. 40397/12, 19. фебруар 2013. године;
4. Европски суд за људска права, *Yaman Akdeniz v. Turkey*, представка бр. 20877/10, 11. март 2014. године;
5. Закон о ауторском и сродним правима, *Сл. гласник БиХ*, бр. 63/10;
6. Мишљење општег правозаступника *Saugmandsgaard ØE* у случају *You Tube Cyando*, предмет бр. С-682/18 и С-683/18, 16. јул 2020. год.;
7. Мишљење општег правозаступника *Saugmandsgaard ØE* у случају *Republic of Poland v European Parliament, Council of the European Union*, предмет бр. С-401/19, 15. јул 2021. год.;
8. Пресуда Суда правде Европске уније *Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et SCRL (SABAM) (Scarlet Extended)*, предмет бр. С-70/10, 24. новембар 2011. год.;
9. Пресуда Суда правде Европске уније *UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH, Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH*, предмет бр. С-314/12, 27. март 2014. год.;
10. Пресуда Суда правде Европске уније *Republic of Poland v European Parliament, Council of the European Union*, предмет бр. С-401/19, 26. април 2022. год.;
11. Устав Републике Српске, *Сл. гласник РС*, бр. 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11 и 73/19;
12. Устав Републике Србије, *Сл. гласник Р. Србије*, бр. 98/06 и 115/21;
13. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – Guidance on Article 17 of Directive 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market, COM/2021/288 final.

Assistant Professor Svyetlana Ivanović, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

FREEDOM OF EXPRESSION AND COPYRIGHT

Summary

The purpose of copyright is to protect creative expression of ideas and to encourage creativity. A work of authorship is individual creation which expresses author's opinion, attitudes and feelings, regardless of the quality or permissibility of the content. On the one hand, copyright enables freedom of expression, and on the other hand, it is possible to ask whether freedom

of expression can endanger copyright. The use of copyright work in order to make alterations can violate right to integrity of the work, and the copyright protection could impose constraints on artistic freedom. The latent conflict between copyright and freedom of expression exists particularly in the online environment, in the era of social networks and various online platforms. Copyright enforcement measures on the internet, such as blocking access, filtering and removing content, raise the question of protecting one right and infringing the other. The European Union Directive on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market imposes obligations on internet intermediaries, which could potentially restrict freedom of expression on the global network, an issue that should be decided by The Court of Justice of the European Union. It is questionable whether copyright is gaining a new role in the digital environment and is becoming a tool for censorship on the internet. The analysis of interplay between copyright and freedom of expression on the internet will be presented in this paper.

Key words: *Copyright; Freedom of expression; Copyright exceptions and limitations; Internet.*